

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ УЧІННЯ ПРО ПОЕТАПНЕ ФОРМУВАННЯ РОЗУМОВИХ ДІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

УДК 373.5:811

К. М. Борсук

Сучасні реалії глобалізації й інтернаціоналізації зумовили потребу в особистості, здатної до комунікації з представниками різних лінгвоспівтовариств. Такий стан речей зумовлює зростання інтересу до вивчення іноземної мови в суспільстві. З огляду на це, підвищення ефективності навчання іноземної мови є одним із важливих завдань вищої школи України. На сьогодні існує вже чимало методичних розробок, щодо підвищення ефективності навчання іноземної мови, але лише незначна кількість методик бере до уваги психологічний аспект навчання, що, на нашу думку, є невиправданим. Отже, актуальність дослідження пов'язано з необхідністю пошуку науково обґрунтованих методів удосконалення процесу опанування іноземної мови в сучасному вищому навчальному закладі з урахуванням психологізації процесу навчання.

Проблема формування пізнавальної активності тих, хто навчається, дослідження їхньої власної діяльності як суб'єктів учіння, їхніх способів та методів вирішення різних навчальних завдань знаходиться у полі зору психологів та педагогів. Адже, це – основні чинники, від яких залежить результат навчання. Дослідженню власне учіння присвятила свою наукову діяльність низка вчених: Д. М. Богоявленський і Н. О. Менчинська (вивчали механізми учіння (мисленнєвих операцій)), О. М. Кабанова-Міллер (досліджувала прийоми розумової діяльності), І. І. Ільєсов (досліджував види учіння, вважав, що учіння є можливим лише тоді, коли особистість свідомо ставить перед собою гностичну мету), А. К. Маркова, А. А. Реан (досліджували мотивацію учіння) та ін. Проте, до сих пір серед педагогів і психологів

сучасності немає одностайної думки щодо використання того чи іншого підходу або теорії учіння у процесі опанування іноземної мови.

Метою статті є розгляд особливостей процесу учіння як діяльності суб'єкта навчання; виявлення особливостей ефективного застосування в процесі навчання іноземної мови стратегії учіння, в основу якої покладено поетапне формування розумових дій студентів.

Учіння є багатограним, розвиваючим процесом. Свого часу проведений І. І. Ільясовим системний послідовний аналіз основних концепцій учіння для виявлення особливостей його структурної організації та її відмінностей у різних концепціях відкрив всю різноманітність самої інтерпретації цього процесу, що, перш за все, обумовлено відмінностями загально психологічного підходу до авторських трактувань [1]. На думку І. І. Ільєсова, виокремлені багатьма дослідниками компоненти засвоєння є недостатньо узагальненими, виокремлювались за неоднорідними ознаками, а тому варто виокремити лише два різних компоненти у цьому процесі: 1) отримання засвоюваних знань про об'єкт і дій з ним; 2) обробка, освоєння знань та дій. І. І. Ільєсов усі виокремлені в різних підходах компоненти називає макрокомпонентами, зокрема, розуміння і заучування (Коменський), заглиблення (чіткість, асоціації, система) (Гербарт) та метод знаходження знання і закріплення сприймання, переробка та вираження в дії (Лай), отримання і закріплення (Ушинський), отримання, переробка та використання (Каптерев), сприймання, відволікання і перевірка в діяльності (Лесгафт), установлення зв'язку та зміцнення зв'язку (Торндайк), успіх і пам'ять (Коффка), селективне сприймання та кодування, збереження, виконання (Гегні), орієнтування і пророблення (Лінгарт), увага, розуміння та пам'ять, моторика (Бандура), оцінка, вибір способів дії і реалізація (Перис та Кросс), сприймання, розуміння та виконання, перевірка (Леонт'єв), з'ясування, орієнтування й обробка (Гальперін), сприймання, осмислення та закріплення, опанування (Рубінштейн), засвоєння пояснення і закріплення в дії (Кабанова-Меллер), сприймання, пошук та заучування (Ітельсон), усвідомлення

засобів і вправи (Щедровицький), когнітивне засвоєння діяльності та практична дія (Шадриков) [2].

Беручи до уваги таке різноманіття підходів до трактування процесу учіння, ми вважаємо, що комплексна характеристика є найвдалішою, оскільки охоплює різні сторони цього процесу. Отже, ми підтримуємо думку, що учіння є системою навчально-пізнавальної діяльності того, хто вчиться, спрямованої на сприймання, осмислення, засвоєння, опанування, відтворення й застосування знань, навичок та вмінь [3]. Отже, студент діє, і в цій дії у процесі вивчення конкретних предметів, самостійних пошуків, наслідування тощо самостійно закріплює, удосконалює, розвиває чи здобуває знання, навички та вміння. Звідси ми погоджуємось, що метою учіння як різновиду діяльності і засобу психічного розвитку індивіда є пізнання, збирання й опрацювання набутої інформації; самостимулювання до пошуку, вирішення навчальних завдань, самооцінки навчальних досягнень; усвідомлення особистісного сенсу та соціальної значущості культурних цінностей і людського досвіду, процесів та явищ навколишньої дійсності.

Ми підтримуємо думку плеяди таких дослідників, як: Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, Н. Ф. Талізін та ін., які розглядають учіння як діяльність, вважають, що учіння реалізується через дії. Предметом засвоєння є дії і знання. У свою чергу, знання про дії, які ще не засвоєні тими, хто навчається, та не використані ними для виконання дії, називаються схемою орієнтовної основи дії (ООД) Згідно з П. Я. Гальперіном і Н. Ф. Талізінною, схема ООД є психологічним механізмом регуляції виконавчих та контрольних операцій і поділяється на три типи, відповідно до яких виокремлюють такі типи учіння:

I тип – той, хто навчається, поверхово розуміє зміст навчального матеріалу, допускає помилки під час виокремлення суттєвих ознак та вирізнєння їх від несуттєвих;

II тип – суб'єкти навчання глибше розуміють навчальний матеріал, чітко розрізняють суттєві і несуттєві ознаки понять, склад дії, яку необхідно виконати, але лише з певної теми чи розділу;

III тип – глибоко і швидко, без помилок та ускладнень з виокремленням суттєвих та несуттєвих ознак об'єктів, швидко та правильно [4].

Слід зазначити, що такі типи учіння відображають ту ситуацію, яка складається навколо суб'єктів навчання під час вивчення іноземної мови. На початковому етапі іноземна мова є цілковито чужою і незрозумілою. Далі під час навчання студенти поступово ознайомлюються ближче із суттєвими мовними поняттями та лінгвістичними структурами, вивчають перші слова і фрази, що стосуються елементарних життєвих тем (привітання, прощання, я та моя сім'я, мій робочий день тощо). З вивченням все більшого обсягу мовного матеріалу, розумінням структури мовних елементів і системи іноземної мови загалом, суб'єкт навчання вміє вже швидко та без помилок визначати ті чи інші граматичні явища, застосовувати різні мовні звороти тощо.

Повертаючись до особливостей процесу засвоєння дії і знань, слід зазначити, що П. Я. Гальперін встановив, що перехід зовнішньої, практичної дії у внутрішню, розумову дію є складним багатоетапним процесом та проходить шість етапів: мотивації; осмислення схеми ООД; виконання дії в матеріальній формі; виконання дії в гучній мовленнєвій формі; виконання дії в формі мовлення про себе; виконання дії в розумовій формі [5].

Процес навчання іноземної мови також супроводжується чіткою поетапністю, а не є стихійним, тому, на нашу думку, застосування стратегії учіння, яка б базувалась на основі теорії поетапного формування розумових дій (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізїна) є перспективним та ефективним. Наприклад, організація навчання граматики на основі схем ООД є ефективною і сприяє орієнтації суб'єкта навчання у мовному матеріалі. Детальне вивчення кожної граматичної структури слід здійснювати за принципом “від простого до складного”, тобто, наприклад, спочатку розглядаються однокомпонентні граматичні явища, потім конструкції та полікомпонентні структури. Аналогічно

можна подавати студентам мовні зразки (наприклад, діалоги з ключовими фразами у контексті). Проте, необхідно чітко дотримуватись принципу поетапності, подавати навчальний матеріал по частинах та в логічній послідовності, здійснювати жорсткий моніторинг уже засвоєних суб'єктами навчання знань і відповідно до цього будувати подальший план навчання. Вивчення граматичних структур (мовних зразків) повинно супроводжуватись відпрацюванням їх у безпосередній мовленнєвій діяльності. Плідним є складання спеціальних схем ООД та алгоритмів, що орієнтують суб'єктів навчання не лише на чітку послідовність виконання операцій, які слід виконати, щоб утворити або вжити граматичну форму чи конструкцію (фразу), а, найголовніше, на повне розуміння семантичної природи заданого граматичного явища (мовного звороту).

Окрім того, запам'ятовуванню, осмисленню і довготривалому зберіганню у пам'яті вивченого матеріалу сприяє використання робочих карт-схем під час навчання іноземної мови. Наприклад, на основі розробленої схеми ООД будується карта, що містить основні вказівки щодо граматичного явища, спочатку у розгорнутому вигляді, а потім поступово скорочується до максимально лаконічного вигляду. Зміст скороченої карти не може бути “шпаргалкою” для суб'єктів навчання, він лише спонукає відтворення у внутрішньому мовленні розробленого раніше алгоритму та схеми ООД з тією чи іншою граматичною конструкцією.

Отже, під час навчання іноземної мови доцільним є складання робочих карт-схем, побудованих на принципі схеми ООД, де у лівій частині розташовується “оперативна схема”, а у правій частині схеми знаходяться вказівки до виконання послідовних дій з тим чи іншим мовним елементом. Схема ООД аналізу граматичних явищ (мовних зразків) містить усю систему дій та алгоритм їхнього виконання, структурує основні способи розумових дій суб'єктів навчання, причому надзвичайно важливою є й обставина, що зазначена вище схема повинна будуватись з урахуванням цілеспрямованого включення в ООД операцій, що надають можливість знайти шукані величини у

конкретному матеріалі [6, с. 236–276]. Іншими словами, складовою частиною схеми ООД має бути “оперативна схема” розумових дій суб’єктів навчання, покликана орієнтувати їх у структурі об’єкта майбутніх дій, пов’язаних із лінгвістичним аналізом системи, наприклад, граматичних форм та конструкцій іноземної мови. Дійсно, якщо зовнішні ознаки об’єкта не пов’язано з розумінням структури цього об’єкта, то навіть за умови, що людина має знання і про структуру об’єкта, і про структуру виконуваної дії, ці два знання у процесі дії не будуть пов’язуватися, і дія буде виконуватися без розуміння способу здійснюваного процесу. Без відповідної оперативної схеми суб’єкт навчання не знає, як застосовувати добре відому йому дію, оскільки знання є окремим випадком загального правила, теоретичний “образ” структури об’єкта, який потрібно ще співвіднести із самим об’єктом [7, с. 6]. Отже, до побудови такої схеми викладачу потрібно поставитись з надзвичайною відповідальністю й увагою, оскільки використання такої схеми дуже ефективно впливає на процес розвитку лінгвістичного мислення тих, хто вивчає іноземну мову.

Також у процесі навчання іноземної мови ми рекомендуємо:

– організовувати роботу з робочими картами-схемами з дотриманням певних психологічних умов: поступово відривати суб’єктів навчання від постійного користування робочою картою, скорочувати її та спонукати тих, хто навчається, до мимовільного запам’ятовування інформації, що міститься на ній;

– використовувати голосномовленнєвий спосіб запам’ятовування матеріалу. Дієвим є використання такої практики, коли суб’єкт навчання, використовуючи ту чи іншу граматичну конструкцію, дає ґрунтовне пояснення, чому саме її він обрав для оформлення усного чи писемного повідомлення, на які основні її ознаки він опирався при виборі. Таким чином активізуються кілька органів сприйняття, що підвищує ефективність запам’ятовування і сприяє розвитку лінгвістичного мислення, яке орієнтує суб’єкта навчання у мовному матеріалі;

– розвивати мовленнєву компетенцію студентів. Зокрема, викладачам необхідно збільшити кількість вправ, спрямованих на формування у суб’єктів

навчання умінь використання граматичних структур (мовних зворотів), які вивчаються, в усному мовленні, що значно підвищить якість і письмово виконаних завдань. Матеріал, який активно опрацьовується впродовж пари з використанням інтерактивних форм роботи, якісно засвоюється тими, хто навчається, допомагає розвинути навички та сформувані необхідні вміння;

– використовувати програмні проблемні завдання. Зміст таких завдань потрібно складати так, щоб суб'єктам навчання було цікаво їх вирішувати.

Проблемні завдання характеризуються тим, що вони вимагають від студентів нових знань, які дещо відрізняються від тих, що студент вже має. Такі завдання цілеспрямовано спонукають студента до мисленнєвого процесу, адже без нього вирішення таких завдань є неможливим. Лише за умови сформованих розумових дій суб'єкт навчання може на основі вже набутих знань про мову як систему продукувати правильні рішення для проблемних завдань.

Отже, стратегія учіння, яка базується на теорії поетапного формування розумових дій П. Я. Гальперіна і Н. Ф. Талізінної, є перспективною з точки зору її застосування у процесі навчання іноземної мови та може сприяти досконалому опануванню мови. Подальшими шляхами нашого дослідження ми вбачаємо розгляд проблеми розвитку писемного мовлення за допомогою карт-схем з урахуванням поетапного засвоєння навчального матеріалу.

Список використаної літератури

1. Ильясов, И. И. Структура процесса учения [Электронный ресурс] / И. И. Ильясов. – Режим доступа : http://www.bsu.ru/content/hec/aismontas/annot_3_2.html.

2. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [Електронний ресурс] / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/13130712/psihologiya/protse_zasvoyennya_zmist_uchbovoyi_diyalnosti_uchniv.

3. Варій, М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. [Електронний ресурс] / М. Й. Варій. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-4917.html>.

4. Психологія учіння як специфічна форма самостійної пізнавальної діяльності людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://socgum.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=2027&Itemid=0.

5. Кутішенко, В. П. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. П. Кутішенко. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/17650302/psihologiya/pedagogichna_psihologiya.

6. Гальперин, П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П. Я. Гальперин // Исследования мышления в современной психологии : сб. науч. трудов. – М. : Наука, 1966. – С. 236–276.

7. Бандурка, И. В. Индивидуально-психологические особенности памяти как фактор успешной профессиональной деятельности : дисс. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / И. В. Бандурка. – Харьков, 2000. – 185 с.

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент Пілішек С. О.